

Список використаних джерел та літератури:

1. Дубик Марина. Довідник про табори, тюрми та гетто на окупованій території України (1941-1944) / М. Дубик – К., 2000. – 222 с.
2. Зубарев Яков. Бог даровал нам жизнь дважды [Електронний ресурс] / Я. Зубарев // Еврейский обозреватель. – 2014. – №7. – Режим доступа : <http://www.jew-observer.com>.
3. Мершон Белла. Образование и культура в еврейском гетто Жмеринки в период Второй Мировой войны [Електронний ресурс] / Б. Мершон // Заметки по еврейской истории. – 2004. – № 47. – Режим доступа : <http://www.subscribe.ru>.
4. Яд Вашем. Жмеринское гетто (Соломон Кракопольский, бывший узник Жмеринского гетто) [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.yadvashem.org>

Галина Стародубець
(м.Житомир)

ПОВОЄННЕ ПОВСЯКДЕННЯ ПЕРІОДУ ПІЗНЬОГО СТАЛІНІЗМУ КРІЗЬ ПРИЗМУ ЖІНОЧОГО ДОСВІДУ ЙОГО СПРИЙНЯТТЯ

Повоєнний період історії радянської держави прийнято вважати, з одного боку, часом найвищого розквіту сталінського режиму, з іншого – послабленням репресивного тиску на населення. Становлення більшовицької системи влади з усіма її найважливішими інститутами загалом відбулося в 1930-ті роки, тому друга половина 1940-х стала періодом їх відновлення і стабілізації, що було зумовлене руйнівними наслідками Другої світової війни. Виняток становили західні регіони СРСР, де від 1944 року активно проводилася політика радянзації. Повсякденність буття населення тогочасної України визначалася низкою чинників, які безпосередньо впливали на його характер. Найважливішими з них, на нашу думку, є два – об'єктивний (кризовий стан економіки з усіма його похідними) та суб'єктивний – ідеологічне обрамлення державної політики, здійснюване більшовицькою партією в інтересах ВКП(б).

Наше дослідження ґрунтується на засадах кількох методологічних підходів. Насамперед, ми виходимо з визначення радянської політичної системи сталінського періоду як класично тоталітарної моделі. Звідси і характеристика її складових та функцій як таких, що їй відповідають. Оскільки предметом нашого дослідження є жіночий досвід в умовах повсякдення, ми розглядаємо його крізь призму прояву гендерної політики радянської влади на мікрорівні. Щодо дефініції поняття «гендер», ми є прихильниками поширеного в сучасній науці підходу щодо трактування його як «соціальної конструкції» Ця теорія ґрунтується на «таких постулатах: 1) гендер конструюється за допомогою соціалізації, розподілу праці, системи гендерних ролей, сім'ї, засобів масової інформації; 2) гендер конструюється й самими індивідами на рівні їх свідомості, прийняття та інтеріоризації заданих суспільством норм і ролей [1, с.12].

Мета нашого дослідження – розкрити суть гендерної складової державної політики більшовицької влади в перші повоєнні роки та особливості її реалізації на рівні повсякдення українських жінок.

Відразу після захоплення влади, одним із перших стратегічно важливих завдань, за вирішення якого взялися більшовики, стало питання надання жінкам широких політичних та соціально-економічних прав, що сприяло б піднесенню їх соціально-політичного статусу до рівня чоловіків. Впродовж 1917-1929 років основна увага влади фокусувалася на піднесенні ідейно-політичного рівня жіноцтва, головним чином шляхом ліквідації безграмотності, залучення їх в активну громадсько-політичну діяльність. Уже в 1919 році при комітетах ВКП(б) усіх рівнів створюються жіночі відділи, які куруюся спеціальним державним органом для роботи серед жінок – жінрадами.

Головне завдання цих організацій аж ніяк не полягало у захисті інтересів «жінки-трудівниці», «жінки-матері». Як слушно зауважує Сара Ашвін, «комуністична влада приділяла значно більшу увагу ролі жінок, ніж ролі чоловіків (на відміну від комуністів, робітників чи селян). [...] вони робили це не стільки з альтруїстичної турботи про благополуччя жінок, скільки тому, що творення майбутніх поколінь комуністів було в руках жінок, і тому жінки відігравали важливу роль в радянській символічній системі» [2]. З другої половини 1930-х років в лексичному наборі більшовицького агітпропу, сфокусованому на жіночій аудиторії, спостерігається активне використання «словосполучень на кшталт «радянський патріотизм», «радянська жінка», «радянська Вітчизна» тощо. Беззастережна відданість ідеям більшовицької партії, публічна демонстрація жінкою підтримки державної політики в умовах сталінського режиму трактувалися як важлива ознака жіночої емансипованості» [3, с.272-273].

Жіночі відділи *ipso facto* не могли бути виразниками інтересів громадянського суспільства, оскільки повністю контролювалися державою в особі відповідних партійних комітетів. Вони не ставили питання про гендерну рівність, а виступали «приводними пасами» між суспільством і державою, особливо в кризові періоди, як от: колективізація та індустріалізація в 1930-ті роки, чи процес радянізації західних областей України в перші повоєнні роки.

Більшовики всіляко заохочували діяльність жінок-активісток, спрямовану на мобілізацію жіночого ресурсу, зокрема, для відновлення зруйнованої війною економіки. Так, в західних областях України впродовж перших повоєнних років жіночі відділи організовували місцеве жіноче населення для роботи у різних сферах життя. Зокрема, руками селянок відбудовували заклади культурно-освітньої сфери – клуби, хати-читальні, школи; організовували збір коштів і продуктів на користь держави; мобілізували жінок на збір врожаю та сезонні сільськогосподарські

роботи; створювали гуртки з політпросвіти та ліквідації безграмотності тощо.

Влада цинічно використовувала жінок як своєрідних заручників складної військово-політичної ситуації. Так, у той чи інший спосіб жінки ретранслювали звернення уряду до учасників УПА та повстанського підпілля, закликаючи своїх чоловіків, дітей чи родичів виходити з «лісу» та легалізовуватися. Під час кампанії зі створення колгоспів, яка масово розгорнулася в західних областях України від 1946-1947 років, жінки—активістки одним з перших вступали до колгоспів і проводили масову агітацію серед своїх односельців.

Повоєнне повсякдення українського села було наповнене убогістю, щоденною важкою працею на присадибних ділянках, яка доповнювалася виснажливою роботою в колгоспах за «трудодень». У західноукраїнських областях жінка постійно перебувала у стані морально-психологічної напруги, оскільки на неї чатувала небезпека бути фізично або морально знищеною як з боку більшовицьких каральних органів (як пособницю «українсько-німецьких буржуазних націоналістів»), так і повстанського підпілля (як «сексотку» НКДБ).

Маємо чимало прикладів, коли молоді дівчата-підпільниці погоджувалися на співпрацю з більшовицькими каральними органами перед небезпекою фізичної наруги, знищення або депортації всієї родини. Так, 20-річна «Л. Настя, будучи заарештована більшовиками, під тиском погодилася на співпрацю з НКДБ і підписала заяву» [4, арк.47]. Однак, на відміну від більшості «жертв режиму» вона зробила це з мотивів помсти за вбитого бандерівцями брата. Цілком іншими були причини укладення «угоди про співробітництво» у П. Анни (21 рік) зі Станіславщини. Виправдовуючи свій вчинок, дівчина сказала: «Начальник говорив мені, що коли б я хотіла даліше працювати разом з ним, то він мене може випустити на волю і не буде чіпати моїх батьків. На це я радо згодилася і він сказав що сьогодні випустить мене з тюрми» [5, арк.185]. 20-річна Анна К. також погодилася стати «сексоткою», тому що за такої умови «начальник НКДБ сказав, що ще сьогодні вночі мене випустить, але я мушу негайно піти в терен і зібрати відомості» [6, арк.193]. Отже, окрім побутової не облаштованості, щоденної важкої праці, жіноцтво західних областей України постійно відчувало на собі «Домоклів меч» радянської репресивно-каральної системи або ж СБ ОУН.

Повсякдення українських селянок поза межами західноукраїнського регіону було наповнене важкою працею на колгоспних полях, фермах і прагненням вижити і вберегти своїх дітей від голодної смерті у важкі 1946-1947 роки. Щоденний побут жінки цього часу проілюструємо спогадами його сучасниць. Гришенчук Галина згадує: «Ніяких грошей не давали, були трудовні, а на трудовні давали в кінець року 150 кг жита чи пшениці. Все...чистий був голод. Колгоспи ж були, ходила ж доїти корів. Уже як корови доїла, то на ферму привозили хоч постіль. А так скільки років після

війни нічого не було, ніхто нічого не бачив. У постолах ходили, в чунях, в гумах – це з резіни мама пошеє таке, шнурків, волокон ж ніяких не було, тепер ж які хоч є, а тож нічого не було...Боже, трапками обмотаєм (ноги) і це так зимою на льод ідем»[7].

Окрім виснажливої, майже безплатної роботи в колгоспі, більшовицька влада строго контролювала суспільні настрої, агресивно насаджуючи комуністичну ідеологію. Символічний простір буття радянської людини був переповнений комуністичними ідеологемами: від портретів вождя Сталіна у кожній адміністративній будівлі, до проведення масових святкувань визначних дат радянської держави. «Десь на кінець 40-х дуже масштабно почали відзначати травневі, жовтневі свята, – розповідає Марія Василюк (1931 р.н.). - Величали тих хто добре працює, стали їм подарунки дарувати, премії, на зборах відзначать. Люди не були злісно налаштовані, просто хотіли щоб швидше все скінчилось, щоб було мирно й тихо.

Про Сталіна не говорили. За одне слово, якби сказав щось погане, то був би ворог. То ніхто нічого не казав. Всякі розмови були заборонені... Звістку про смерть Сталіна сприймали як горе. Був сум. Всі ми носили траурні пов'язки. Тоді ми всі були виховані так. [...] Вчили вірш про Конституцію. А я ж мала, бачу що на сцені виступати буду, та мені ж так хотілось гарно, то я вилажу на цебер, а в хаті парили січку корові, то я вилажу на той цебер і на всю хату: «Конституція як день, всім трудящим мила, і скільки радісних пісень вона породила». А баба каже: «Всім ледащим мила!». «Бабо, так не можна казати!» - і знов починаю спочатку. А мама моя каже бабі: «Мамо, ви так не кажіть, бо воно їй механічно в пам'яті відкладеться, то вона ще у школі так скаже, то будемо мати біду у хаті». Оце таке було колись. Були в селі ясла. Але туди приймали тільки тих, у кого не було кому глядіти. А в нас була баба, то ми не ходили»[8].

Як бачимо, сільська жінка, попри декларовану сталінським режимом гендерну рівність, змушена була не тільки виживати в складних умовах повоєнного часу, але й нести тягар відповідальності за свою сім'ю. Прикриваючись гаслами вивільнення жінки із рутини домашнього побуту, надання їй широких можливостей для самореалізації, влада цинічно використовувала жіноцтво, насамперед, у якості невичерпного трудового ресурсу. Досвід функціонування в перші десятиліття радянської влади так званих жіночих відділів, було перенесено у повоєнний період на терени західних областей України. Ці організації використовувалися там з метою мобілізації місцевого жіноцтва для втілення в життя завдань радянської регіону. Документальні та наративні джерела підтверджують, що переважна більшість жінок намагалася пристосуватися до нових реалій, займаючи вичікувально-нейтральну позицію. І лише незначна частина виявляла ініціативу вірно в віддано служити більшовицько-радянській державі.

Список використаних джерел та літератури

1. Воронина О.А. Социокультурные детерминанты развития гендерной теории в России и на Западе. – Общественные науки и современность. 2000. № 4. С. 9-20.
2. Sarah Ashwin. Gender, State and Society in Soviet and Post-Soviet Russia [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://www.ebay.com/itm/NEW-Gender-State-and-Society-in-Soviet-and-Post-Soviet-Russia-by-Sarah-Ashwin-P-/361427103522>
3. Стародубець Г. Гендерні стратегії більшовицької влади в умовах радянзації західних областей України та Білорусії в 1944-1946 рр. // Наукові записки національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки». Острог. 2018. Вип.27: На пошану Володимира Трофимовича. С.270-276.
4. Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі - ДА СБУ) Ф.13, 356, т.49, арк.47.
5. ГДА СБУ Ф.13, 356, т.52, арк.185.
6. ГДА СБУ Ф.13, 356, т.52(2), арк. 190-197.
7. Зап. 30.12.2017 р від Гришенчук Галини Юріївни, 1938 р. в с. Садки Житомирського району.
8. Зап. 25.12.2017 р. від Василюк Марії Демянівни, 1931 р. н. в с. Йосипівка Старокостянтинівського району Хмельницької області.

Ярослав Гунько, Марія Хилевич
(м. Житомир)

ШКІЛЬНА ОСВІТА ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ В ПЕРІОД ПІЗНЬОГО СТАЛІНІЗМУ (1944-1945 РР.)

Матеріальні та демографічні втрати України у Другій світовій війні позначились на шкільній освіті, зокрема, на кількості вчительських кадрів, зменшенні шкільних приміщень, навчальних підручників та приладь. Житомирщина стала однією з областей, котрі зазнали чи не найбільших людських та матеріальних збитків, що негативно відобразилося на рівні шкільної освіти в перші повоєнні роки.

Проблема розвитку освіти на Житомирщині в окреслений нами період уже стала предметом наукового розгляду низки вітчизняних вчених, зокрема, Гінди В. В., Боканя В. А., Гончаренка О.М., Куницького М. П.. окремої уваги заслуговує праця житомирських дослідників «Нариси з історії освіти на Житомирщині» [2]. Однак поза увагою науковців залишилися окремі питання з організації навчального процесу в області відразу після звільнення її від німецьких окупантів.

Метою статті є висвітлення стану мережі шкільної освіти Житомирщини в період пізнього сталінізму, зокрема, в 1944-1945 рр. на підставі документів з фондів Державного архіву Житомирської області.

Відразу після звільнення, в області було розгорнуто роботу з налагодження шкільної освіти. Насамперед, проведено облік дітей шкільного віку. Виявилося, що станом на 1944 рік в «перших класах навчалося 46 350 дітей (до війни - 74 903), в 4-х класах навчалося 25 750